En politisk ideologi er et idésystem, der indebærer en forestilling om, hvordan samfundet er bygget op, hvilke drivkræfter der er afgørende for forandring og hvordan samfundet bør udvikle sig.

Det liberale demokratis forudsætninger

Det var det fremskridtsvenlige borgerskab, der stod bag det liberale demokrati og den stærke økonomiske og tekniske udvikling i perioden, derfor er det heller ingen tilfældighed, at perioden fra midt i 1800-tallet til 1914 er blevet kaldt for borgerskabets tidsalder.

På grundlag af de nye forfatninger blev der valgt parlamenter, og valgretten blev udbredt til en stadig større del af den mandlige befolkning. Lovgivning og skatteudskrivning skete på basis af et flertal i parlamentet, mens regeringer fortsat mange steder indtil 1914 blev udpeget af fyrsten eller præsidenten og ikke af et flertal i parlamentet (parlamentarisme), men kravene om parlamentarisme og kvindelig valgret var stærke. Det styre og den statsmagt, denne udvikling skabte, er netop "det liberale demokrati".

Første Verdenskrig

Den 1. august 1914 udbrød den store europæiske krig, som senere blev kaldt den Første Verdenskrig. Tyskland, Østrig-Ungarn og Det osmanniske Rige kom i krig med bl.a. Frankrig, Rusland, Storbritannien, senere også Italien og USA. Krigen blev en regulær krise for det liberale demokrati, fordi tanken om fremskridt og større humanitet, som det liberale demokrati hvilede på, var i dyb uoverensstemmelse med en storkrig, hvor mindst 20 millioner unge europæiske mænd døde på slagmarkerne.

De stater, der var i krig med Tyskland, de allierede, omfattede i 1914 både stater som Frankrig og Storbritannien, der hørte til de mest demokratiske i Europa, og Rusland, der hørte til de mindst demokratiske stater. Det, der bandt de allierede sammen, var derfor et forsøg på at hindre især tysk dominans og ekspansion i Europa. Krigen brød således ikke ud som en kamp mellem ideologier og politiske systemer. Det var en kamp om politisk og økonomisk magt.

De socialistiske ideer fik heller ingen betydning ved krigsudbruddet. Socialistpartierne havde forventet, at arbejderne ville vende sig mod en krig, der blev ført mod arbejdere i andre stater.

Det skete ikke. Socialistpartierne stemte for krigsbevillingerne, og arbejderne meldte sig i stort tal til hærene, og drog af sted til slagmarkerne uden protester. Det var tidens udbredte nationalisme, der sikrede, at soldaterne adlød deres ordrer, og at befolkningerne sluttede op bag krigen. Det er den, der er formuleret i det engelske slogan, "Right or wrong – (it's) my country".

Lenin contra Wilson

Krigen blev ikke kortvarig og glamourøs som forventet, men langvarig og udmarvende. I 1917 faldt det russiske zarstyre sammen efter strejker og demonstrationer i Sankt Petersborg og Moskva.

som det
ar o
krig,
euro-
erne.
Tysk-
1914
orbri-
emo-
der
e stater.
men,
e især
Europa.
m en
itiske
politisk

er ingen
Socia-
arbej-
ig, der
stater.
erne
g arbej-
ærene,
e uden
lte na-
aterne
ninger-
er den,
slogan,
ntry".

amourøs
g ud-
ske zar-
emon-
Moskva.

DET LIBERALE DEMOKRATI

Det liberale demokrati, bygger på en tradition, der går tilbage til engelske og franske oplysningsfilosoffer og den franske revolution. Hvor det enkelte individ indtil da var underlagt fyrste og godsejer, blev han gradvist borger i en nationalstat. Borgerskabet indebar rettigheder (valgret, ret til lovens beskyttelse, ret til at nyde forfatningens frihedsbestemmelser som fx trosfrihed, talefrihed, forsamlingsfrihed, ejendomsret) men også pligter: Pligt til at betale den skat, der var vedtaget ifølge forfatningens bestemmelser, pligt til at sende sine børn i skole og værnepligt for unge mænd. Reelt blev det efterhånden også forventet, at den gode borger fulgte med i de fælles anliggender, holdt en avis og debatterede politik.

Det "liberale demokratis" indhold kan sammenfattes til idealet om:

- at borgeren har rettigheder i forhold til statsmagten
- at borgeren selv kan tage vare på sin tilværelse inden for lovens rammer
- at borgeren har ret til at deltage i beslutninger vedr. de fælles anliggender inden for rammerne af en stat eller har ret til at vælge repræsentanter, der tager beslutningerne
- at reglerne for statens styre og borgerens indflydelse herpå er fastlagt i en forfatning, der også er vedtaget af borgerne
- at beslutninger normalt tages efter et flertalsprincip

Det er et "liberalt" system, fordi borgerens frihed og rettigheder er den ene del af systemets fundament. Det er "demokratisk", fordi borgernes deltagelse og indflydelse gennem valg og flertalsafgørelser er den anden del af systemets fundament.

Det liberale demokrati er udviklet før 1914 i samfund med følgende kendetegn:

- vestlige (Vesteuropa, Centraleuropa og USA) samfund med en relativ veludviklet økonomi
- markedsøkonomier overvejende baseret på den private ejendomsret (kapitalismen)
- samfund præget af rationalitet og tro på videnskaben
- samfund med ringe analfabetisme og et offentligt skolevæsen for alle
- samfund med mulighed for borgerne til at organisere sig om fælles interesser udenfor statsmagtens rammer (et "civilt" samfund)

Der er en stadig diskussion om, hvor vidt disse fem kendetegn er nødvendige og tilstrækkelige forudsætninger for et fungerende liberalt demokrati, eller om det også kan fungere under helt andre vilkår.

Før 1914 var det liberale demokrati eller den politisk liberalisme næsten altid forbundet med økonomisk liberalisme; at økonomien skulle udfolde sig under fri konkurrence uden statsindgreb. Men i løbet af 1900-tallet skete der en mere tydelig adskillelse af den politiske og økonomiske liberalisme. Den demokratiske socialisme og de socialdemokratiske partier tilsluttede sig således det liberale demokrati sidst i 1800-tallet eller først i 1900-tallet, men ikke den økonomiske liberalisme.

I november 1917 overtog bolsjevikkerne (dvs. den revolutionære del af det russiske socialistparti) under Lenins ledelse magten i Sankt Petersborg og senere resten af landet.

Deres mål var, at den socialistiske revolution skulle spredes til alle de krigsførende magter ved, at arbejdere og soldater rejste sig mod magthaverne. På grundlag af Karl Marx's teorier

Krigsinvalid i Tyskland omkring 1920. Social nød og politisk radikalisering var blandt krigens følger.

mente de, at de revolutionære muligheder måtte være bedst i de højest udviklede og mest industrialiserede stater, det vil sige i Tyskland og Storbritannien. Det kom ikke til at holde stik, fordi det også var stater med en stærk statsmagt, mens Rusland i en krisesituation var præget af en svag statsmagt, der kun havde ringe opbakning i befolkningen.

Bolsjevikkerne trak Rusland ud af krigen efter revolutionen ved at gå ind på alle de tyske krav. Ifølge Lenin betød det ikke meget, da revolutionen jo alligevel snart ville nå til Tyskland. Fra Sankt Petersborg blev der udsendt dekreter og opråb til Europas arbejdere om at vende våbnene mod deres undertrykkere. Pludselig havde krigen fået et ideologisk indhold.

I 1917 trådte USA ind i krigen. Og med USA inde og Rusland ude af krigen kunne der nu formuleres nye krigsmål, der sigtede på en liberal og demokratisk ordning af Europa. Den amerikanske præsident Woodrow Wilson offentliggjorde de 14 punkter, der var hans program for en sådan fredsordning:

- Europa skulle ordnes efter nationalitetsprincippet, dvs. de multinationale imperier: Østrig-Ungarn, Rusland og Det osmanniske Rige skulle opdeles i nationalstater
- Der skulle herske frihandel (økonomisk liberalisme)
- Freden skulle sikres af en ny international organisation, Folkenes Forbund
- Princippet om " befolkningernes selvbestemmelsesret" var reelt også en tilslutning til demokratiske principper.

I november 1918 stod den tyske hær foran et afgørende sammenbrud på vestfronten, og samtidig udbrød der socialistiske revolutioner i flere tyske byer og i den tyske marine. Det så ud til, at den russiske revolution nu ville brede sig til Europas kerne, og derfra videre til de krigstrætte soldater i andre stater. Sådan kom det ikke til at gå. Der blev dannet en ny tysk regering, der bad om fred på grundlag af Wilsons 14 punkter – og en alliance mellem det tyske socialdemokrati og den tyske hær sikrede, at de revolutionære socialister blev nedkæmpet. I stedet blev det nye Tyskland etableret med en klar liberal og demokratisk tysk forfatning, Weimar-forfatningen.

Versailles-freden og det nye Europa

Versailles-freden 1919-20 mellem de allierede på den ene side og det nye Tyskland på den anden side kom kun delvis til at følge Wilsons 14 punkter. Tyskland måtte afgive landområder til Polen, Frankrig og til Danmark (Nordslesvig), og nogle af afståelserne skete uden folkeafstemning. Tyskerne kunne med god

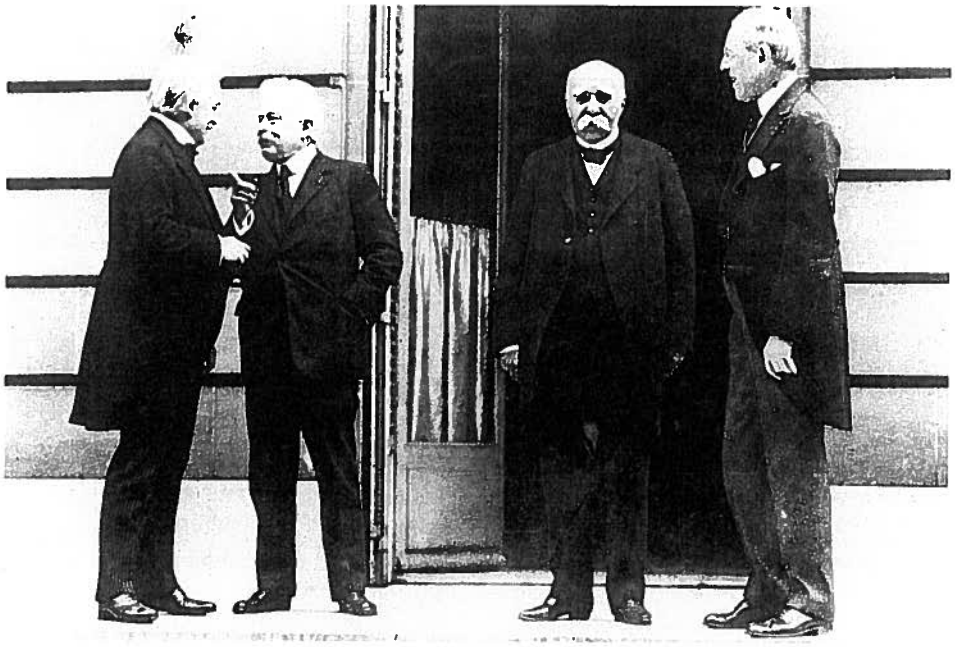

En pause på fredskonferencen i Versailles 1919. Fra venstre Lloyd George (UK), Orlando (It.), Clemenceau (Fr.) og Wilson (USA).

MARXISMEN OG DET KOMMUNISTISKE SYSTEM

Marxismen er opkaldt efter Karl Marx, tysk filosof og historiker (1818-83), der i sit hovedværk "Kapitalen" (1867), fremsatte en teori om, at historien udviklede sig gennem kamp mellem forskellige klasser. På ethvert udviklingstrin i historien er der to klasser, en klasse der besidder de afgørende produktionsmidler fx landbrugsjord eller fabrikker, og en undertrykt klasse, der ikke besidder produktionsmidlerne fx bønder eller arbejdere. Konflikt mellem den herskende og den undertrykte klasse er ifølge Marx uundgåelig.

Teknik og produktionsvilkår ændrer sig konstant, fx med dampmaskiner og fabrikssystemets etablering. Med de nye produktionsformer skabes en ny klasse med kontrol over nye produktionsmidler, det vil fx sige fabriksejerne. Den nye klasse vil fratage den gamle klasse sine privilegier og sit herredømme over statsmagten, og dermed er grundlaget lagt for en omvæltning, en revolution. Revolutioner opstår således ikke, fordi der kommer nye ideer, eller at en gruppe samler sig meget magt, men fordi produktionsforholdene ændrer sig. Derfor kaldes marxismen også en materialistisk ideologi.

Karl Marx mente, at kapitalismen, dvs. det udviklingstrin, hvor besiddelsen af industrikapital var afgørende for kapitalistens magt over produktionsmidlerne (fabrikkerne) og over statsmagten, havde indbyggede kræfter, der betød, at der ville blive stadig færre kapitalister og stadig flere arbejdere. Arbejderne ville have en levestandard, der altid lå lige omkring eksistensminimum, og kapitalismen ville gå fra krise til krise. Til slut ville kriserne medføre, at arbejderne (proletarerne) gennem en revolution overtog produktionsmidlerne og fik kontrol med statsmagten.

Det nye arbejderkontrollerede socialistiske system ville være en overgang til den endelige samfundsform, kommunismen, hvor klassekampen ville blive ophævet. Når produktionsmidlerne blev ejet af alle, ville der ikke eksistere klasser og heller ikke klassekamp. Under kommunismen ville man yde efter evne og forbruge efter behov, og trangen til at dominere andre og eje noget ville forsvinde.

Kommunisme er et samfundsideal, som de kommunistiske partier kunne hævde, de stræbte efter, men som endnu ikke var realiseret. Derfor blev Sovjetunionen og andre lande med et "kommunistisk" system kaldt for overgangssamfund. Arbejderklassen, ledet af det kommunistiske parti, havde taget magten fra kapitalister og borgerlige og indført et "socialistisk" system. Det betød, at den private ejendomsret var ophævet, men kommunismen var endnu ikke nået.

Sovjetunionen og de fleste andre såkaldt kommunistiske stater byggede officielt på marxismen-leninismen. Lenin (1870-1924) beskrev den socialistiske revolution og overgangen fra socialisme til kommunisme mere udførligt end Marx havde gjort, og han lagde vægt på, at kommunistpartiet skulle ledes af en revolutionær elite, der skulle gennemføre revolutionen og styre overgangssamfundet, uanset om der var et flertal eller et mindretal bag det. Leninismen tilføjede således marxismen et autoritært element. Som leder af det revolutionære styre i Rusland fra 1917 til 1924 stod Lenin for en praksis i organiseringen og opbygningen af Sovjetunionen, der havde klare autoritære træk, og som fik stor indflydelse på det efterfølgende styre under Josef Stalins diktatur, der varede fra 1924 til 1953. Stalins styre må betegnes som terroristisk i forhold til sin egen befolkning.

ret hævde, at fredsgrundlaget (de 14 punkter) ikke var blevet fulgt. Desuden blev Tyskland pålagt bestemmelser, som nationalisterne kunne anvende i propagandaen mod det nye tyske demokrati, der tog ansvaret for at skrive under på freden. Tyskland blev således alene pålagt skylden for krigen, og på det grundlag afkrævet en meget omfattende krigserstatning til de allierede.

Det østrig-ungarnske Rige og Det osmanniske Rige blev opløst og opdelt i flere nye stater. Til en vis grad blev nationalitetsprincippet fulgt, men mange steder var befolkningen stærkt blandet. Polen og Tjekkoslovakiet blev oprettet som helt nye stater, og begge havde store nationale mindretal. De nye stater i Østeuropa vedtog liberale og demokratiske forfatninger, men grundlaget for dem var svagt med en befolkning, der ikke var vant til at deltage aktivt i politik, og samtidig var der en traditionel godsejerklasse med stor indflydelse. Det meste af Europa havde således i 1920 liberale og demokratiske systemer og forfatninger, bortset fra den nye Sovjetstat.

Demokratiernes krise og fald i mellemkrigstiden

Europa var i dyb krise efter Første Verdenskrig. Arbejdsløsheden var høj, pengesystemerne i uorden (høj inflation) og den internationale handel blev hæmmet af høje toldsatser. De mange hjemsendte soldater havde svært ved at finde en levevej, og der var dyb mistillid til de politiske ledere. Følelsen af, at de mange ofre under krigen havde været forgæves, var udbredt.

Kampen mellem revolutionære socialister og nationalister fortsatte mange steder efter krigen, og i Østeuropa, Italien og i Bayern blev der dannet private små hære (frikorps), der bekæmpede kommunisterne med våben. Der var adskillige kupforsøg både fra revolutionære socialister og fra højreorienterede nationalister.

Fra højresiden blev demokratiet bekæmpet, fordi det blev set som et system, der splittede nationen ved at klasser og befolkningsgrupper var opdelt i forskellige partier, der bekæmpede hinanden, frem for at stå sammen til nationens og statsmagtens bedste. I stedet ønskede højrenationalisterne et samfundssystem, der skabte enhed i folket, et folkefællesskab baseret på nationale værdier.

Det tyske nazistparti blev skabt i München som en nationalistisk gruppe, hvis hovedmål var at bekæmpe de lokale kommunister. Adolf Hitler, en rodløs østriger, tidligere korporal i den tyske hær med et talent som folketaler, blev leder af NSDAP (Det nationalsocialistiske tyske arbejderparti). Med støtte fra utilfredse officerer vandt partiet hurtigt en vis tilslutning, men et kupforsøg ledet af Hitler mod den lokale regering i Bayern i 1923 (Ølstuekuppet) slog fejl.

Perioden fra 1924 til 1928 indebar en vis politisk og økonomisk stabilisering i Tyskland, og Weimar-demokratiet fungerede nogenlunde. Vigtige samfundsgrupper som f.eks. godsejere, konservative embedsmænd og officerer var dog dybest set utilfredse med

systemet, og så helst en autoritær styreform i en eller anden form.

Fra 1929/30 havde en økonomisk verdenskrise særlig kraftige virkninger i Tyskland, hvis økonomi bl.a. på grund af Versailles-fredens erstatningsbetalinger, hvilede på et svagt grundlag. Arbejdsløsheden blev højere i Tyskland end i andre europæiske lande, og nazisterne og andre nationalistiske grupper vandt stor tilslutning, og det samme gjorde kommunistpartiet på socialdemokratiets bekostning. De grupper, der modarbejdede demokratiet, blev så store, at det blev umuligt at danne en handlekraftig regering i Tyskland. I januar 1933 overtalte højrepolitikere præsidenten, den tidligere feltmarskal von Hindenburg, til at acceptere en regering, der bestod af nazistpartiet og et nationalistisk højreparti og med Hitler som regeringschef (rigskansler). Det tog kun nazisterne få måneder at tilegne sig den fulde magt i Tyskland og gøre det af med Weimar-forfatningen, demokratiet og alle andre politiske partier. De næste hovedpunkter blev Tysklands genoprustning, omvæltning af Versailles-fredens bestemmelser, isolering og uddrivelse af jøderne og forberedelse af en ny europæisk krig, der skulle give Tyskland revanche for nederlaget i Første Verdenskrig og skaffe Tyskland en dominerende stilling i Europa.

I mange af de nye europæiske stater bukkede demokratiet også under i 1920'erne eller i 1930'erne, og blev afløst af fascistiske eller autoritære regeringer. Det gjaldt i Spanien (efter en blodig borgerkrig 1936-39), i Portugal, Polen, De baltiske Stater, Østrig, Ungarn, Rumænien og Grækenland. Kun i Skandinavien, Holland, Belgien, Storbritannien, Frankrig og Tjekkoslovakiet overlevede det liberale demokrati.

Der er mange forskellige forklaringer på, hvorfor det liberale demokrati led så mange nederlag i mellemkrigstidens Europa. De kulturelle og politiske virkninger af Første Verdenskrig var en del af forklaringen. Versailles-freden, og de nationale frustrationer, som den skabte, betød også noget, og det samme gjaldt de økonomiske kriser og arbejdsløsheden. De skarpe klasseskel, frygten for kommunismen eller kommunismens tiltrækningskraft for alle de, de mistede troen på demokratiet og markedsøkonomien (kapitalismen), skabte også ustabilitet.

Folkeforbundet og det internationale samarbejde var alt for svagt til at stabilisere demokratierne, og i Frankrig og Storbritannien kunne der heller ikke skabes enighed om at gribe effektivt ind overfor Italiens og Tysklands brud på internationale aftaler og deres ekspansionspolitik. I slutningen af 1930'erne så det så ud som om, at demokratiet var på retur, og at det liberale samfund ville blive afløst af enten kommunisme eller af det nationale folkefællesskab under en stærk mands styre som i Italien eller Tyskland.

Kulturkamp i Danmark i 1930'erne – kommunistiske eller nazistiske forbilleder?

I Danmark fulgte aviserne godt med i udviklingen i Sovjetunionen og i

g, Un-
nd n
en, Stor-
slovakiet
rati.
rklarin-
mokrati
mkrigsti-
politiske
rig var
les-fre-
ner, som
og det
kriser og
asseskel,
r kom-
for alle
tra
lis),

natio-
agt til at
Frank-
er heller
be effek-
sklands
og deres
n af
n, at de-
et libe-
af enten
nale
k mands
nd.

iske
er?
t med
og i

FASCISMEN OG NAZISMEN

Den italienske diktator Benito Mussolini navngav sin bevægelse efter "fasces" (et bundt grene), der i det antikke Rom symboliserede konsulernes magt. Fascismen opstod i Italien lige efter Første Verdenskrig og kom til magten i Italien i 1922. Fascistpartiet var først og fremmest antikommunister i de heftige kampe mellem venstrefløj og højrefløj, der fandt sted i Italien efter Første Verdenskrig. De var også nationalister, og udviklede efterhånden en teori om, at produktionen skulle organiseres i syndikater, der omfattede både arbejdsgivere og arbejdere inden for en bestemt branche, og at syndikaterne var underlagt staten. Fascismen betonede ledelse i kraft af en fører (il Duce), dyrkede handling og militære værdier.

Nazismen (nationalsocialismen), som den blev udformet af utilpassede hjemsendte soldater i de kaotiske forhold i Tyskland lige efter Første Verdenskrig, havde meget af det samme tankegods som fascismen. Dertil kom en stærk racisme, som udpegede jøderne som anstiftere af de ulykker, der havde ramt Tyskland, og jøder og kommunister i forening som en trussel mod Tyskland og den germanske race. Hitler udformede en plan for kolonisering af Polen og Østeuropa (Lebensraum), hvis befolkning skulle underordnes tyskerne, fordrives eller tilintetgøres. Bortset fra antisemitismen var der få helt faste elementer i den nazistiske tankegang og praksis. På grundlag af nationalismen, militarismen, revanchismen i forhold til fjenderne i Første Verdenskrig og Lebensraumplanerne var krigen en ønsket og naturlig konsekvens af den nazistiske tankegang og politik.

Hitler i partihovedkvarteret i München 1928. Et manipuleret billede af Hitlers hoffotograf Henrich Hoffmann.

Tyskland. Synet på nazismen og udviklingen i Tyskland efter 1933 blev et stridsspørgsmål mellem venstrefløj og højrefløj. De skarpeste kritikere af nazismen fandt man blandt venstreorienterede intellektuelle, senere kaldet kulturradikale. Nogle var kommunister, andre stod udenfor partierne, som fx forfatteren og arkitekten Poul Henningsen, eller var socialdemokrater, som politikeren og forfatteren Hartvig Frisch, der allerede i 1933 udgav en indflydelsesrig bog med titlen "Pest over Europa". Med pesten mente han både kommunismen og nazismen.

Andre på venstrefløjen angreb nazisterne, men forsvarede kommunismen og udviklingen i Sovjetunionen, fordi de mente, at kapitalismen havde spillet fallit med den store arbejdsløshed i 1930'erne. En række kendte forfattere som Martin Andersen Nexø, Hans Kirk, Hans Scherfig og Kjeld Abell var eller blev kommunister i 1930'erne. Der var beretninger om udrensninger og forfølgelser i Sovjetunionen i danske aviser, men de venstreintellektuelle valgte ofte ikke at tro på dem og at forsvare diktaturet i Sovjet, mens de heftigt angreb nazismen og det tyske diktatur. Grundholdningen hos dem var, at socialismens mål helligede de måske mindre heldige midler, der blev anvendt, og at de reelle fremskridt i Sovjetunionen skabte håb for fremtiden.

På den anden side var der på højrefløjen også intellektuelle, politikere og journalister, der så udviklingen i Tyskland som et forbillede, selvom de samtidig erklærede, at Hitler gik for vidt overfor jøderne og de politiske modstandere. De fandt, at partisystemet, parlamentarismen og især fagforeningernes indflydelse var skadelig, at nationen skulle stå sammen, og at Danmark skulle lære af udviklingen i Italien og Tyskland. En forfatter som Kaj Munk hørte til de klarest markerede Hitler-beundrere og var fortaler for at afskaffe demokratiet.

Imellem de to holdninger var der mange mellempositioner. Det lille parti Dansk Samling havde indflydelse i højskolekredse og søgte et "tredje standpunkt" mellem fascisme og socialisme byggende på kristendom, antiparlamentarisme og nationalisme.

Gymnasieelever og studerende var ofte meget politisk engagerede. Mange var medlem af Konservativ Ungdom (KU), der i en periode også så udviklingen i Tyskland som et forbillede, andre i venstreorienterede partier og organisationer, færre i de mere midtersøgende ungdomsorganisationer som DSU (socialdemokrater), VU (Venstre) og RU (Radikale). De fleste politiske ungdomsorganisationer havde i en periode uniformer, og KU også lange støvler og skråremme. Slåskampe mellem unge højre- og venstreorienterede var almindelige ved de politiske møder.

Fascismens og nazismens krig og nederlag

Anden Verdenskrig begyndte i 1939 med et tysk angreb på Polen, og en efterfølgende krig mellem Tyskland og Italien på den ene side, og Frankrig og Storbritannien på den anden side. Tyskland besatte Frankrig og en række

andre stater og fik dermed næsten total kontrol med det europæiske fastland. Da Tyskland angreb Sovjetunionen i juni 1941 og Japan angreb USA i december 1941 fik Tyskland nye modstandere, Sovjetunionen og USA.

Krigens ene side, aksemagterne Tyskland, Italien og det militaristiske og autoritære Japan, havde således et nogenlunde ensartet ideologisk grundlag, mens den anden side, de allierede, fra 1941 bestod af stater med to helt forskellige ideologiske og politiske systemer: Det socialistiske Sovjetsystem under Stalins diktatur, og vestmagterne, Storbritannien og USA, der stod for et liberalt demokrati og havde en kapitalistisk økonomi. Der var stor mistillid mellem de to parter, men alliancen bestod krigen igennem på grund af den fælles fjende. Reelt bar Sovjetunionen i en lang periode størstedelen af byrden med at nedkæmpe det nazistiske Tyskland og ikke mindre end 80 % af samtlige tyske krigstab skete på østfronten.

Efter Tysklands nederlag i 1945 blev Europa opdelt af sejrherremagterne, og tropper fra Sovjetunionen og vestmagterne havde den militære kontrol over Europa. Fascismen og nazismen blev fjernet fra Europa, og bortset fra i små højreorienterede grupper, kunne der ikke frem over åbent samles tilslutning til fascisme og nazisme i den udformning, som systemerne havde i perioden inden Anden Verdenskrig. Ikke mindst kendskabet til det nazistiske folkedrab på jøderne og den brutale måde, tyskerne havde ført krig på i Polen og Rusland, betød, at især nazismen blev forbundet med en racistisk udryddelsespolitik, der stod i modsætning til det humanistiske grundlag, som en god del af Europas kultur hvilede på.

Sovjetimperiet

Sovjetunionens militære styrker sikrede dem kontrol med hele Østeuropa, der havde været besat af Tyskland eller allieret med Tyskland, og de overtog ifølge aftaler med vestmagterne styret i den østlige del af Tyskland. Sovjetunionen sørgede for at lokale kommunister overtog magten i de områder, de havde befriet fra nazistisk herredømme.

De fleste af de lande, som de fik kontrol over, var relativt tilbagestående landbrugsstater med få lokale kommunister, så der var ingen udsigt til, at kommunistpartierne ved frie valg ville udgøre et flertal. Magtovertagelsen skete gradvist ved politisk tryk, valgsvindel, indsats af hemmeligt politi mv. og i løbet af et par år var der kommunistisk styre i Polen, Østtyskland (fra 1949: DDR), Tjekkoslovakiet, Ungarn, Rumænien, Bulgarien, og også i Albanien og Jugoslavien, hvor der ikke var sovjetiske tropper. Hermed var efterkrigstidens sovjetiske imperium skabt.

Til gengæld ydede Sovjetunionen kun begrænset støtte til de store kommunistpartier i Italien og Frankrig, og til kommunisterne i Grækenland, der havde indledt en væbnet kamp mod den gamle borgerlige politiske elite. Det tyder på, at det for Stalin var hovedsagen at skaffe sig militær og